

ДИХОТОМІЯ ЦІННОСТЕЙ ПОЛІТИЧНОГО ТРАДИЦІОНАЛІЗМУ Й МОДЕРНІЗМУ У СВІТОГЛЯДНОМУ КОДІ ПРЕДСТАВНИКІВ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕЛІТИ

У статті аналізується політична мова як універсальний засіб комунікації та взаємодія традиціоналістського та модерністського політичних стилів.

Ключові слова: *традиціоналізм, модернізм, комунікація, політичний стиль, культурний код.*

Згідно з теоретичними постулатами дискурс-аналізу кожне суспільство мусить мати свою політичну мову – універсальний засіб комунікації на теми, що стосуються всіх. Це – єдина мова, за допомогою якої всі можуть обговорювати між собою питання, які стосуються спільного існування в єдиному державному та культурному просторі. Кожне покоління, залучене до процесу політичної взаємодії, постає як «суб'єкт, що розмовляє». Цей суб'єкт значною мірою визначається самою структурою групової мови, в залежності від якої змінюються якість «розмовляючого» та зміст самого політичного нарративу [1, с. 382]. Відповідно, політична взаємодія на груповому рівні постає як конкуренція альтернативних «оповідань» за право монопольного визначення змісту офіційного дискурсу. Структура останнього передбачає наявність таких елементів.

Враховуючи те, що у транзитивному суспільстві окремі покоління здебільшого виступають у вигляді носіїв специфічних мов та прихильників конфліктних за своєю модальністю дискурсів, офіційний стиль постає як еkleктичний, такий, що являє собою складний сплав сучасності з архаїкою. Відтак, з точки зору автора роботи, весь процес демократизації можна представити як конкурентну взаємодію традиціоналістського та модерністського політичних стилів, кожен з яких по-своєму інтерпретує роль політики в облаштуванні соціального світу. Традиціоналістський стиль наділяє політику статусом соціальної сили, що відповідає за досконалий устрій світу, виконує патерналістські функції тощо. Стверджується поміркована модель

динаміки соціуму, позитивно схвалюються лише ті зміни, які відбуваються у загальній парадигмі традиції та не загрожують їй. Ключовими поняттями, за допомогою яких відбувається «дешифрування» соціальної дійсності, є концепти: «сакральність», «вкоріненість», «сталість», «спадковість» тощо.

На противагу цьому модерністський стиль політики заперечує її сакральний статус, позбавляє онтологічної сутності та радикально обмежує сферу її компетентності розв'язанням повсякденних проблем громадян. В межах цього стилю загалом домінує позитивне сприйняття соціальних змін, що і визначає специфічну парадигму інтерпретації дійсності за допомогою таких концептів: «розвиток», «зміни», «подолання», «реформування» тощо. Модерністський стиль повністю орієнтований на утилітарні цінності та проблеми. Центральним елементом дискусії тут виступає людина та її природні права й обов'язки. Мова опису колективного досвіду, яка створюється в межах цього стилю політики, є релевантною не лише для вирішення ідеолого-конструктивістських завдань, але й для соціальної практики. Дискурс, що оформлюється модерністським стилем, має евристичну цінність та водночас встановлює горизонт практичної дії в сфері вирішення загальнозначущих завдань. Він більш чи менш адекватно описує опції колективної дії та є сумісним з реальним досвідом людей.

Варто зазначити, що концепти, найбільш притаманні кожному із стилів, забезпечують переходи та зміни політики, її легітимацію в межах або окремих соціальних спільнот, або суспільства в цілому. Завдяки стильовій своєрідності офіційного дискурсу (унікальній пропорції традиціоналізму та модернізму) можна визначити й національні особливості демократизації, своєрідну «українськість» політичного процесу загалом [2, с. 165].

Реалізація останнього завдання стає можливою, якщо прийняти тезу про те, що діяльність будь-якого професійного політика (представника певного покоління й водночас ідеального типу «політичної людини») відбувається в межах конкретної стилістичної парадигми. На переконання автора статті, ключові концепти, за допомогою яких політик обґрунтовує свої вчинки, не є чимось спорадичним – вони дискурсивно оформляють владні дії, вказуючи на особливості картини світу колективного суб'єкта політичної інтеракції, інтереси якого й репрезентує даний функціонер. З певними застереженнями, політик – це продукт колективної рефлексії і тому його офіційні виступи можуть розглядатися як проєкції моделі світу конкретної великої соціальної групи, класу, покоління, нації тощо. Це – досить стала та дискурсивно активна модель, добре узгоджена,

конвенційна й легітимована колективним суб'єктом політичної взаємодії [3, с. 166].

Належність публічного політика до певної соціальної групи з притаманною їй мовою та специфічним комунітарним дискурсом перетворює професійного функціонера на своєрідний текст, або комплекс текстів. Як наслідок, у політичній інтеракції розгортаються своєрідні відносини «Автор – Читач», де «Автор» – свідомо чи несвідомо закладає в текст ряд структур, які впливають на «Читача» до такої міри, що можна говорити про маніпуляції. В свою чергу, «Читач» під час свого сприйняття тексту інтерпретує його, вдається до ряду перетворень, іноді досить не прогнозованих автором [4, с. 82].

Як зазначає Н. Новікова-Грунд, в традиції політичного дискурсу читачем тексту зазвичай виступає електорат. Текст – це проекція особистості читача. Тому вирішальним чином на політичний вибір громадян впливає не їхній вік, соціальний статус, національність чи навіть переконання, а та картина світу, яка здається виборцю істинною. Відповідно, прихильники традиціоналістського стилю добре розуміють та підтримують лише ту постать політика, яка сприймається ними як узагальнюючий заголовок «тексту долі» завдяки апеляціям до «прихованих сил політичного процесу», божого Провидіння, спадку предків тощо. Такий «політик-текст» добре сприймається носіями архаїчних ментальних форм, адже оперує вже існуючим набором схем літературно-міфологічного походження, які функціонують у свідомості громадян у вигляді сталих архетипів [5, с. 86].

Найпоширенішим з них є архетип «героя-рятувальника» який завдяки цілому ряду містичних перевтілень намагається подолати сили зла та встановити панування абсолютного добра. Як зазначає Дж. Кемпбелл, міф про героя є сучасним інваріантом архаїчних уявлень про перехід від одного шабля соціального розвитку до іншого за схемою: «ісход – ініціація – повернення». При цьому лише діяльність окремої постаті, а не групи в цілому, розглядається адептами цього міфу як джерело оновлення спільноти або народу [див. : 6, с. 1-12]. Суспільство, що потерпає від фрустрації, викликані радикальними модернізаторськими інтенціями правлячої еліти, поступово формує запит на альтернативного провідника (провідників), який позбавив би спільноту обтяжливого обов'язку самостійного вирішення своїх проблем, запропонувавши якийсь магічний спосіб повернення/входження до «золотого віку». Отже, визначною рисою традиціоналістського стилю є персоніфікація політики та ірраціоналізм у сприйнятті природи політичного лідерства.

Натомість прихильники модерністського

функціонерів, яка б не викликала серйозних стилів віддають перевагу своєрідному «тексту вчинків» та політиці, який апелює до раціональної, логічно детермінованої картини світу.

Варто зазначити, що більшим маніпулятивним потенціалом наділений саме «текст долі», що містить в собі синтаксичні конструкції, в яких суб'єкт дії або відсутній в принципі, або граматично присутній але семантично не визначений. До таких «безагенсних» (за термінологією Н. Новікової-Грунд) конструкцій, можна віднести концепти: «доля», «вороги», «вони» тощо. Текст з великою концентрацією таких конструктивів майже завжди сприймається читачами як повідомлення, що несе істину, навіть якщо повідомленням в прямому сенсі не є та не має жодного стосунку до істини [7, с. 90]. Це пояснює, зокрема, чому політики, які апелюють до найархаїчніших шарів свідомості електорату, з притаманними їм простими бінарними опозиціями на зразок «товариш-ворог», «ми-вони», «чорне-біле», «явне-приховане», майже ніколи не вдаються до розробки складних програм соціально-економічного розвитку країни, обмежуючись мовою гасел та використовуючи у своєму спілкуванні з електоратом тактику проповідників.

У випадку з проблемою виявлення носіїв різних політичних стилів та дослідженням дихотомії цінностей політичного традиціоналізму й модернізму у світоглядному коді представників вітчизняної еліти основним питанням постає пошук більш-менш достовірних джерел інформації. Труднощі полягають не лише в тому, що представники правлячого класу зазвичай не виступають об'єктами соціологічних опитувань, а жанр інтерв'ю залишається низькоінформативним, але й в тому, що сучасною наукою і досі не запропонована методика досліджень свідомості політичних зауважень з боку опонентів.

Враховуючи це, найбільш ефективним для реалізації зазначеної мети статті слід вважати метод контент-аналізу, який відноситься за своїм типом до методів позитивної емпіричної науки та відрізняється високим ступенем математичної верифікації. Особливість методу полягає в не лише в тому, що він добре узгоджується з основними теоретичними постулатами дискурсивної парадигми політики, але й в тому, що він дає змогу вивчити тексти, які належать політичним діячам в їхньому соціальному контексті. Використання методу контент-аналізу є особливо важливим для цього дослідження, адже лише він дає можливість виявити специфіку світоглядного коду провідних представників вітчизняного політичного класу з урахуванням присутності в їхній свідомості ціннісної дихотомії

традиціоналізму та модернізму. Реалізація цього завдання, враховуючи всю специфічність діяльності професійних політичних функціонерів, стає можливою лише завдяки ретельному аналізу тих лінгвістично-комунікативних структур, які систематично використовуються першими особами держави в офіційних текстах їхніх виступів. Саме контент-аналіз дає змогу систематизувати інтуїтивні відчуття читачів політичного тексту, зробити їх наочними та здатними до перевірки, розробити методику цілеспрямованого збору тих текстових свідчень, на яких ці відчуття ґрунтуються.

Двома основними вимогами до застосування контент-аналізу є дотримання двох принципів – принципу формалізації (контент, що досліджується, повинен надавати змогу для надійної фіксації потрібних характеристик) та принципу статистичної значущості (елементи контенту мають зустрічатися з достатньою частотою). Для дотримання цих вимог здебільшого використовують не поодинокі тексти, а саме інформаційний масив, що складається з великої кількості текстів, адже статистична закономірність проявляється тим більш виразно, чим більш великим є об'єм вибірки. Крім того, завдяки обробці значних текстових масивів, дані, які одержує, врешті-решт, дослідник, набувають характеристик компаративності.

Слід визнати, що практика застосування контент-аналізу для вивчення особливостей українського політичного процесу не є чимось принципово новим. Так, наприклад, незалежна дослідницька організація – Комітет «Рівність можливостей» – застосовувала згаданий метод для моніторингу ЗМІ у грудні 2003 р. для визначення співвідношення схвальних, критичних та нейтральних згадувань про представників політичного класу. Метою цього дослідження було з'ясування ступеня політичної ангажованості центральних мас-медіа [8, с. 24]. Але для вивчення політичних стилів представників вітчизняної еліти контент-аналітична методологія застосовується чи не вперше.

В якості джерел здійснення контент-аналітичних процедур автором статті було обрано два масиви текстів.

Перший – офіційні тексти звернень Президентів України Л. М. Кравчука, Л. Д. Кучми та В. А. Ющенка до Верховної Ради України. Об'єкт аналізу – тексти звернень – обраний з огляду на те, що він дає можливість проаналізувати політичний дискурс представників правлячого класу країни, уособленого в постатях політиків найвищого рангу.

Вибір об'єкта дослідження обґрунтований також і тим, що дає змогу прослідкувати специфіку ціннісного коду представників трьох

груп еліти, які перебували у владі в Україні з початку її незалежного існування і по сьогоднішній день. Це має особливе значення з огляду на те, що, попри деякі спільні характеристики (передусім – мотивацію до захоплення, утримання та використання влади), кожна з елітарних груп носить на собі відбиток дещо відмінних моделей соціалізації, траєкторій кар'єрного росту, вікових особливостей психології тощо. До того ж, у вітчизняній політології традиційним стало розмежування еліти суверен-комуністів (Л. М. Кравчук), «червоних директорів» (Л. Д. Кучма) та «комсомольських активістів» (В. А. Ющенко).

Для аналізу було відібрано по три тексти виступів Президентів, не присвячених знаменним подіям і, таким чином, не переважаних специфічними термінами. Основними кластерами аналізу виступали поняття, семантичне значення яких відповідає бінарним опозиціям «традиціоналізм – інноваційність», «демократизм – патерналізм». Для первинного аналізу текстів використовувалася програма Word Stat з наступним узагальненням та підрахунком отриманих результатів «вручну». Остаточним етапом дослідження виступали створення таблиць із кількісними результатами дослідження та діаграм, що відображали співвідношення елементів ціннісного коду кожного з політиків в кожному випадку окремо.

Із дотриманням всіх вищезгаданих процедур було проаналізовано й другий масив текстів – тексти привітальних виступів трьох найбільш рейтингових політиків України – В. А. Ющенка, Ю. В. Тимошенко та В. Ф. Януковича – з нагоди 18-ї річниці незалежності України. Основними кластерами аналізу виступали лінгвістичні конструкції, використані політиками, які за своєю логікою відповідають змістовним блокам архетипу «героя-рятівника». З огляду на те, що застосування традиційної стратегії контент-аналізу, спрямованої на формальне виявлення кількісного співвідношення кластерів пошуку з основним масивом тексту, не дало очікуваних результатів, була прийнята інша дослідницька процедура, а саме з'ясування щільності використання кластерів аналізу на умовну структурну одиницю тексту (рядок чи абзац).

Результати обох досліджень виявили високу ефективність застосування методології контент-аналізу для виявлення специфіки культурного коду провідних політичних акторів процесу демократизації України та дали змогу авторові статті зробити висновок про взаємодію традиціоналістського та модерністського політичних стилів, про дихотомію цінностей політичного традиціоналізму й модернізму у світоглядному коді представників вітчизняної еліти.

Література

1. Дугин А. Г. Философия политики / А. Г. Дугин. – М. : Арктогея, 2004. – 616 с.
2. Петров К. Е. Доминирование концептуальной многозначности: «сильное государство» в российском политическом дискурсе / К. Е. Петров // Полис. – 2006. – № 3. – С. 159–184.
3. Петров К. Е. Вказ. стаття.
4. Новикова-Грунд М. В. «Свои» «чужие»: маркеры референтной группы в политическом дискурсе / М. В. Новикова-Грунд // Полис. – 2000. – № 4. – С. 82–93.
5. Новикова-Грунд М. В. Вказ. стаття.
6. Кэмпбелл Дж. Герой с тысячью лицами (Тысячеликий герой) / Дж. Кэмпбелл; [пер. с англ. А. П. Хомик]. – М. : «REFL-book», «Ваклер», «АСТ», 1997 – 384 с.
7. Новикова-Грунд М. В. «Свои» «чужие»: маркеры референтной группы в политическом дискурсе / М. В. Новикова-Грунд // Полис. – 2000. – № 4. – С. 82–93.
8. Зупчик Ю. Пётр Симоненко / Ю. Зупчик // Корреспондент. – 2004. – № 5. – 13 февраля. – С. 24.

В статье анализируется политический язык как универсальное средство коммуникации и взаимодействие традиционалистского и модернистского политических стилей.

Ключевые слова: традиционализм, модернизм, коммуникация, политический стиль, культурный код.

In the article a political language as universal mean of communication and co-operation of traditionalistic and modernistic political styles are analysed.

Key words: *tradicionalism, modernism, communication, political style, cultural code.*

Ковадло Ніна Петрівна – викладач Київського славістичного університету, кандидат політичних наук.

Рецензент: проф. Наумкина С. М.